

УДК 346.546

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.04.65>

ПОНЯТТЯ ТА МІСЦЕ КОНКУРЕНТНОГО ПРАВА У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ КРАЇН ЄС

Степаник Ю.О.,

студентка 2-го року навчання за освітнім рівнем «Магістр»,

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Степаник Ю.О. Поняття та місце конкурентного права у правовій системі країн ЄС.

В межах сучасного реформування конкурентного законодавства у європейських державах, що зумовлено підвищенням уваги до ринків у сфері ІТ-послуг, а зокрема програмного забезпечення та рішень для бізнесу, все більш актуальним стає питання природи конкурентного права і його місця в правовій системі та системі законодавства кожної окремої держави. Такі його ознаки розкриваються через низку характеристик, серед яких, особливості історичного розвитку, рівень концентрації ринків, розвиток окремих галузей тощо.

Незважаючи на те, що основні принципи регулювання конкуренції в країнах Європейського Союзу закріплюються на наднаціональному рівні, їх історичним базисом є процес розвитку конкурентного права в окремих державах-членах.

Існування в юридичній науці двох моделей регулювання конкуренції – європейської та американської, дозволяє, в свою чергу, виділяти такі поняття як «конкурентне», «антимонопольне», «антитрестіське» та «картельне» право. Основна відмінність між ними полягає в межах правовідносин, що підпадають під сферу їх регулювання. Із визначенням кола правовідносин, постає питання і щодо приналежності конкурентного права до публічної чи приватної сфери.

У зв'язку із специфікою предмета регулювання, питання місця конкурентного права в загальній правовій системі залишається відкритим, що призводить до виникнення низки проблем як теоретичного, так і практичного характеру. В межах таких можемо виділити визначення статусу та кола повноважень спеціальних держаних органів, характер санкцій за порушення конкурентного законодавства та природу такої відповідальності.

В цьому аспекті постає питання і щодо природи процесів, що здійснюються в межах розгляду справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції чи заяв про надання дозволу на концентрацію або узгодженні дії, прав та обов'язків учасників таких процесів тощо.

Ключові слова: конкуренція, антитрестіське право, картельне право, антимонопольне право, недобросовісна конкуренція, публічно-правовий.

Stepanyk Y.O. The concept and place of competition law in the legal system of the EU.

In the framework of modern reform of competition laws in the European countries, that has arisen due to increasing attention to markets in the field of IT services, in particular software and IT-solutions for business, the nature of competition law and its place in the legal system of each separate state became as one of the most topical issues. Such features are revealed through several characteristics, including the peculiarities of historical development, the level of market concentration, the development of individual industries etc.

Even though the fact that basic principles of the competition regulation in the European Union are stipulated at the supranational level, their historical basis is the process of development of competition law in individual Member States.

The existence of two models of competition regulation at the theoretical level, i.e. European and American, allows, in turn, to distinguish such concepts as "competition", "antimonopoly", "antitrust" and "cartel" law. By the way of definition of the range of legal relations, the question arises as to the affiliation of competition law to the public or private sphere.

Due to the specifics of the subject of regulation, the issue of the place of competition law in the general legal system remains open, which leads to a large number of problems, both on the theoretical and practical levels. As for the example, we can indicate, *inter alia*, the definition of the status and scope of powers of authorities, the nature of sanctions imposed in a result of violation of competition laws and the nature of such liability.

In addition, there is a question regarding the nature of the processes carried out within consideration of cases of violation of the legislation on protection of economic competition or review the applications

for granting approval on concentration or concerted practices, participants' rights and obligations in such processes, etc.

Key words: competition, antitrust law, cartel law, antimonopoly law, unfair competition, public and private law.

Підходи до розуміння конкурентного права, що існують на сьогоднішній день у правовій доктрині окремих держав-членів Європейського Союзу (далі – ЄС або Європейський Союз) – це, безумовно, результат довготривалої еволюції ідей та поглядів, яка відбувалася під впливом низки правових, економічних та соціальних чинників. Із аналізу історії становлення та розвитку конкурентного права в окремих державах-членах ЄС можемо спостерігати зміну домінуючих концепцій регулювання конкуренції на кожному окремому етапі. В основу кожної такої концепції було закладено місце держави в процесі регулювання конкуренції на ринку.

У свою чергу, ще одним важливим аспектом при аналізі таких теоретичних категорій як поняття та місце конкурентного права у тій чи іншій правовій системі є виділення двох окремих моделей регулювання конкуренції. Адже внаслідок наявності відмінностей між допущенням існування монополії, як окремого становища на ринку, в межах європейської та американської моделі, в правовій доктрині виникає декілька понятійних категорій. Зокрема, на сьогоднішній день, як на науковому, так і на законодавчому рівні певних країн виділяють існування таких термінів як «конкурентне», «антимонопольне» та «антитрестівське» право.

Вважаємо, що характеристика таких теоретичних питань як поняття та місце конкурентного права у правовій системі окремих країн-членів Європейського Союзу, повинна здійснюватися із врахуванням тих концепцій та ідей, які спостерігалися упродовж усього процесу розвитку конкурентного права в Європі, ознак, які є характерними для європейської моделі регулювання конкуренції, а також сучасного вектору розвитку й законодавчого закріплення тих чи інших понять в кожній окремій державі.

Як зазначалося раніше, на сьогоднішній день в правовій науці фігурують такі поняття: (i) конкурентне право; (ii) антимонопольне право, та (iii) антитрестівське право. Для того, аби виокремити підхід саме європейських держав, необхідною є характеристика кожного із зазначених визначень окремо.

Використання такого поняття як «антитрестівське» право є характерним саме для американської моделі регулювання конкуренції. Як зазначає М. С. Ковтун, антистрестова політика має на меті захист і посилення конкуренції шляхом створення перешкод для виникнення та використання монопольної влади [1, с. 164]. Як слушно з цього приводу зауважує Т. І. Швидка, конкурентне законодавство у США отримало назву «антитрестівське», основним завданням якого стало регулювання й заборона створення трестів [2, с. 374].

Щодо поняття антимонопольного права, то його застосування має місце як в країнах з американською моделлю, так і у країнах-членах ЄС. Проте, варто зауважити і на відмінностях підходу до такого застосування. Як зазначає К. В. Смирнова, виходячи з цілей правового регулювання, термін «конкурентне право» у закордонній доктрині охоплює або вузький (закони, спрямовані проти поведінки, що обмежує конкуренцію: antitrust laws, Kartellrecht), або більш широке коло законів (включаючи законодавство проти недобросовісної конкуренції), повністю або частково присвячених захисту конкуренції [3, с. 124].

Таким чином, перший підхід є характерним для таких країн, як США, Канада тощо. В свою чергу, в правовій доктрині та законодавстві країн-членів ЄС, поняття антимонопольного права позначає лише регулювання у сфері захисту проти зловживанням монопольним становищем, антиконкурентних узгоджених дій, та є частиною конкурентного права, що розглядається як поняття більш ширше і охоплює сферу боротьби із недобросовісною конкуренцією.

Для глибшого аналізу розмежування понять антимонопольного та конкурентного права в країнах ЄС, а також визначення їх місця у правовій системі загалом, розглянемо підходи, що існують в окремих державах-членах.

Цікавим у даному аспекті є досвід Франції. Російський вчений О. Р. Чудінов на основі аналізу законодавства Французької Республіки, зазначає про те, що антимонопольне право за своєю природою носить публічно-правовий характер з активною роллю держави в особі її органів виконавчої влади, з особливими відносинами субординації, на основі влади та підпорядкування, з використанням виключно імперативних норм. У свою чергу, конкурентне право будується в цивільному праві Франції на приватно-правовій основі з роллю держави в якості арбітра, точніше судді другої інстанції [4, с. 113].

Варто зазначити, що відповідно до французького законодавства, сфера регулювання економічної конкуренції охоплюється двома основними нормативно-правовими актами – Торговим кодексом Франції та Цивільним кодексом Франції. У цьому аспекті О. А. Тернова зазначає про те, що Торговим кодексом регулюються антимонопольні правопорушення, в свою чергу Цивільний кодекс Франції, а

саме статті 1382 та 1383, стосуються недобросовісної конкуренції, встановлюють загальні норми про деліктну відповідальність, що застосовується до окремих видів недобросовісної конкуренції [5, с. 50].

Таким чином, можемо спостерігати існування ще однієї моделі співвідношення антимонопольного та конкурентного права. Зокрема, на відмінно від Німеччини, де конкурентне право є поняттям ширшим, відповідно до законодавства Франції, конкурентне та антимонопольне право варто виділяти як дві окремі категорії, що хоч і мають єдиний корінь, проте регулюють два різні види правових відносин.

Як зазначається в науковій літературі, коли мова йде про конкурентне право як сукупність правових норм, спрямованих на захист від недобросовісної конкуренції, говорять про «класичне» конкурентне право, підкреслюючи особливості застосування та впливу норм з захисту від недобросовісної конкуренції на суспільні відносини [6, с. 8].

У свою чергу, якщо розглядати такий підхід до співвідношення конкурентного та антимонопольного права при визначенні їх місця у загальній правовій системі Франції, цікавою є думка про те, що у Франції конкурентне право (в вузькому розумінні) є складовою частиною деліктного права, а відповідальність за недобросовісну конкуренцію являє собою різновид деліктної відповідальності [6, с. 9].

Усе зазначене вище безсумнівно потребує більше глибокого та комплексного аналізу на основі загальних теоретичних знань. Адже у межах правової науки відомим є той факт, що при визначенні місця того чи іншого права у загальній правовій системі, одними із перших факторів, що враховуватимуться, є наявність окремого предмета та метода регулювання.

У свою чергу, із аналізу французької моделі неоднозначним залишається питання саме щодо метода правового регулювання окремо антимонопольного та конкурентного права. Адже як бачимо із наведеної характеристики, для конкурентного права Франції, що охоплює відносини щодо боротьби із недобросовісною конкуренцією, притаманним є приватно-правовий характер, якому в свою чергу, близький метод диспозитивного регулювання. Проте, варто врахувати і думку, що конкурентне право є частиною деліктного права, яке носить публічно-правовий характер і якому притаманний імперативний метод правового регулювання.

Як бачимо, у Франції, зонайменше на доктринальному рівні, виникають певні розбіжності на першому етапі аналізу не лише в аспекті співвідношення конкурентного та антимонопольного права, але й щодо їх місця у правовій системі держави загалом. Адже без відповіді залишається питання щодо того, який характер носять норми конкурентного та/або антимонопольного права – публічно-правовий чи приватноправовий.

Дане питання є актуальним не лише у межах розгляду досвіду Франції. Воно зазвичай виникає у ході дискусії щодо визначення місця конкурентного права серед інших галузей. Адже з однієї сторони, таке регулювання здійснюється в межах господарської діяльності окремих суб'єктів і на цій підставі, можна зазначати про його приналежність до цивільного та/або господарського права.

У свою чергу, існування механізмів впливу з боку держави у формі накладення відповідальності (як бачимо на прикладі Франції – деліктної), дозволяє розглядати конкурентне право, як частину адміністративного, а у деяких випадках навіть кримінального права. Схожа ситуація складається і у випадку аналізу не системи права, а системи законодавства.

З огляду на зазначене, у даному випадку слушною є думка Н. М. Корчак, яка наголошує на публічно-правовому характері конкурентного законодавства [7, с. 148].

Роблячи більш загальні висновки, варто зауважити на тому, що поняття антимонопольного та конкурентного права відповідно до законодавства Франції співвідноситься як рівнозначні категорії, що регулюють різні види правових відносин. За такого підходу, конкурентне право розглядається у його вузькому розумінні і обмежується сферою регулювання відносин щодо захисту від недобросовісної конкуренції.

Виходячи із цього, та беручи до уваги той факт, що положення як конкурентного, так і антимонопольного права знайшли своє закріплення у нормативно-правових актах загального характеру, а саме у Торговому кодексі Франції та Цивільному кодексі Франції, вважається за необхідне підтримати твердження про те, що французьке законодавство не виділяє конкурентне (антимонопольне) право, як окрему галузь. Незважаючи на високий рівень регулювання конкуренції у Французькій Республіці, положення щодо врегулювання даної сфери носять комплексний характер та не мають єдиної галузевої приналежності.

При аналізі поняття та місця конкурентного законодавства у правовій системі сучасної Німеччини надзвичайно важливим є врахування розвитку певних ідей, що існували в країні після закінчення Другої світової війни. Мова йде про німецьку неоліберальну школу, яка в свій час заклала основоположні ідеї сучасного конкурентного законодавства більшості західноєвропейських держав.

К. В. Смирнова, при характеристиці німецького неолібералізму зазначає, що роль держави в даному випадку полягає в тому, що вона виконує інституціональні, організаторські функції, і має на меті свідомо створити сильну конкурентну економіку. Дані ідеї підтверджують запозичення Німеччиною

централізованого антитрестівського законодавства США, підтримання тим самим ідеї кейнсіанства, однак враховуючи власні національні інтереси щодо обмежених функцій держави [3, с. 55].

Хоча за своєю побудовою законодавство Німеччини із регулювання питань конкуренції відрізняється від французького. Разом із тим за аналогією з Францією, німецька правова система передбачає вживання обох термінів – конкурентне і антимонопольне право. Розмежування також здійснюється переважно за лінією дотику відносин у сфері захисту від негативного впливу монополізації та захисту від недобросовісної конкуренції.

Як зазначає Т. І. Швидка, німецьке конкурентне законодавство, крім загальних заборон антиконкурентних дій, містить перелік спеціальних складів правопорушень, які виступають складовими поняття «недобросовісні дії у конкуренції» [2, с. 48].

Проте, варто відзначити, що на відміну від Франції, обидві галузі законодавства (антимонопольне право та законодавство проти недобросовісної конкуренції) позначаються в Німеччині одним терміном – «законодавство про конкуренцію» [8, с. 10]. У юридичній літературі при характеристиці німецького законодавства також виділяють поняття «картельного права», що регулює дії суб'єктів господарювання стосовно укладення угод, які матимуть негативний вплив на конкуренцію [9, с. 17].

Щодо останнього – концепція є зрозумілою, враховуючи історичну складову розвитку конкурентного законодавства Німеччини. Вважаємо за необхідне відзначити той факт, що в німецькій правовій культурі питання регулювання економічної конкуренції нерозривно пов'язане із питанням існування картелів (або угод в іншій формі). Тобто як з історичної, так і з правової точки зору, початкова мета конкурентного права – регулювання становища картелів на ринку та їх вплив на економіку. Таке твердження варто розглядати, як вірне, адже довгий час німецьке конкурентне законодавство стосувалося, у більшій мірі, регулювання певних форм узгоджених дій на ринку.

Таким чином, як у розрізі права, так і при аналізі законодавства, в Німеччині сформувалася окрема група норм, яка стосується регулювання картелів, що з огляду на суттєві історичні чинники, дозволяє виділяти їх навіть із норм антимонопольного права.

Як і в французькому законодавстві, в Німеччині існує два окремі нормативно-правові акти, що впорядковують відносини у сфері конкуренції – Закон про недобросовісну конкуренцію та Закону про заборону обмеження конкуренції. Зазначені закони стосуються питань недобросовісної конкуренції та питань зловживання монопольним становищем, антиконкурентних узгоджених дій відповідно. Проте, на відміну від Франції, дані нормативно-правові акти носять спеціальний характер і регулюють вужче коло правовідносин.

Таким чином, навіть при суто теоретичному аналізі конкурентного права Німеччини, неможливо не враховувати ті особливості, що існували на конкретних етапах його розвитку. Варто відзначити, що Німеччина є однією із тих держав, де основна ідея регулювання відносин конкуренції пролягає червоною лінією крізь усі етапи еволюції як права, так і законодавства. Це, у даному випадку, і варто розглядати як визначальний фактор при формуванні сучасних думок та поглядів щодо особливостей та місця конкурентного права в німецькій правовій системі.

Як показав аналіз, особлива увага до картельного руху закладалась ще до появи перших прототипів сучасного німецького законодавства. В певний момент, а зокрема після закінчення Другої світової війни, Німеччина вчасно «зреагувала», виявивши основну проблему та певною мірою скориставшись впливом американського права. Як наслідок, на сьогоднішній день конкурентне право Німеччини охоплює декілька окремих систем норм, що регулюють відносини, які хоч і є однокореневими, проте з вираженими своєрідними особливостями, і в свою чергу охоплюються єдиним поняттям – конкурентне право.

Ще однією країною, яка заслуговує на увагу при аналізі питання місця конкурентного права у правовій системі є Швеція. Зокрема, із аналізу, який був здійснений Девідом Гербером в одній із своїх праць, автор робить висновок про те, що у Швеції антимонопольне право розглядається як окремий та особливий вид права, якому притаманні власні правила та який координується окремою правовою інституцією. Це дозволяє розглядати антимонопольне право як правову підсистему, у якій інституції, застосовуючи норми права, виконують функції, для яких вони були створені [10, с. 1]. Такий підхід склався, зокрема, внаслідок особливої уваги шведської влади до сфери ціноутворення, яка займає визначальну роль і в конкурентному законодавстві.

Роблячи загальні **ВИСНОВКИ** на основі здійсненого аналізу, варто звернути на тому, що розмежування в доктрині зарубіжних країн здійснюється частіше між конкурентним, антимонопольним, антитрестівським законодавством, аніж, для прикладу, конкурентним і цивільним правом. Слушною у даному випадку є думка М. Уса, який зазначає про те, що у більшості інших держав (особливо західноєвропейських) дискусії навколо галузевої побудови системи права майже відсутні. Основну увагу дослідники приділяють групуванню правових норм, яке є доцільним з практичної точки зору, тобто їх об'єднанню за галузями законодавства [11, с. 236].

На відмінну від Західної Європи, правова доктрина пострадянських країн характеризується наявністю широкого теоретичного аналізу в сфері конкурентного права. Беручи до уваги, зокрема, ті доктринальні визначення конкурентного права, які існують в українській та російській юридичній науковій літературі, можемо підвести один знаменник, який і вказуватиме на основну ознаку конкурентного права, а саме комплексність.

Як влучно зазначає Т. Швидка, правила конкуренції необхідно розглядати не як просту сукупність правових норм, а як складну систему, що поєднує комплекс компонентів, які перебувають у взаємозв'язку між собою і впливають на весь господарський правовий порядок, який в умовах ринкової економіки передбачає існування, розвиток і захист економічної конкуренції як системо- утворюючий принцип формування господарської системи [12, с. 130].

Незважаючи на те, що такі підходи формуються переважно вченими країн СНД, варто зауважити і на тому, що будь-яке таке визначення – це результат комплексного аналізу як вітчизняного, так і зарубіжного досвіду (у тому числі досвіду країн Європейського Союзу). Із власного аналізу, можемо стверджувати, що ні у Франції, ні в Німеччині, немає чіткого розмежування та відношення конкурентного права до певної конкретної галузі, чи виділення його в окрему. Доречніше наголосити на тому, що конкурентне право – це окрема система законодавства, що спрямована на врегулювання специфічного кола правовідносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ковтун М.С. Американська модель антимонопольного регулювання: особливості становлення та розвитку. Порівняльно-аналітичне право. 2017. № 4. С. 164-166.
2. Швидка Т. І. Економічна конкуренція: сучасний стан законодавчого забезпечення та перспективи його модернізації : монографія. Харків: Право, 2020. 374 с.
3. Смирнова К. В. Правове регулювання конкуренції в Європейському Союзі: теорія і практика : монографія. Одеса: Фенікс, 2015. 500 с.
4. Чудинов О.Р. Дихотомія в регулюванні конкурентних отношений правом Франции. *Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета*. 2011. № 4. С. 111-131. URL: <https://vocabulary.ru/termin/konkurentnoe-pravo.html>.
5. Тернова О. А. Экономико-правовые аспекты юридической ответственности за нарушение правил конкуренции во Франции. *Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения*. 2016. № 5. С. 49–53.
6. Бакалінська О.О. Конкурентне право : навчальний посібник. Київ : КНТЕУ, 2010. 250 с.
7. Корчак Н. М. Співвідношення конкурентного законодавства України з приватним та публічним правом. *Науковий вісник гуманітарного університету*. 2014. № 8. С. 147–149.
8. Удалов Т. Г. Конкурентне право : навчальний посібник. Київ : Школа, 2004. 496 с.
9. Шайхеев Т. И. О некоторых категориях конкурентного (антимонопольного) права. *Современная конкуренция*. 2012. № 3. С. 15-24. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-nekotoryh-kategoriyah-konkurentnogo-antimonopolnogo-prava/viewer>.
10. Gerber D. Antitrust Law and Economic Analysis: The Swedish Approach. *Hastings International and Comparative Law Review*. 1984. Vol. 8. P. 1-39. URL: https://scholarship.kentlaw.iit.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=3484&context=fac_schol.
11. Ус М. Природа конкурентного права, його місце в національній правовій системі. *Вісник академії правових наук України*. 2006. № 4. С. 235-242. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5416/1/Us_235.pdf.
12. Швидка Т. І. Проблеми забезпечення добросовісної конкуренції та впровадження правил ринкової економіки. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 126–131. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/3/20.pdf>.